

MANUEL CAPDEVILA I FONT

GIRAVOLTANT AL MAIG

CORRESPONDÈNCIA ENTRE

EDUARD TOLDRÀ
MANUEL CLAUSELLS
JOSEP CARNER

Dedico aquest llibre a Antoni Ros Marbà, que tant m'ha fet gaudir d'*El giravolt de maig*

Giravoltant al maig

1a edició: juny 2021

© Manuel Capdevila i Font

© dels pròlegs: els autors de cada un d'ells

© DINSIC Publicacions Musicals, S.L.

Gran Via de les Corts Catalanes, 529-08011 Barcelona

Disseny de la coberta: Teresa Calbo

Maquetació: Núria Sordé i DINSIC GRÀFIC

Imprès a: SERVIFORM

Av. de los Premios Nobel, 37 – PG. Casablanca

28850 – Torrejón de Ardoz (Madrid)

Dipòsit legal: B-10490-2021

ISBN: 979-84-16623-64-8

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresa la reprografia i el tractament informàtic, i també la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita de l'editor o entitat autoritzada, i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Distribueix: DINSIC Distribucions Musicals, S.L.

Magatzem: Sepúlveda, 84 - 08015 Barcelona

Seu social: Gran Via de les Corts Catalanes, 529 - 08011 Barcelona

e-mail: dinsic@dinsic.com

www.dinsic.com - www.dinsic.es - www.dinsic.cat

SUMARI

Pròlegs

Queco Novell Clausells	11
Eduard García Toldrà	12
Françoise Carner	13

Quan l'epistolari és història , per Antoni Ros Marbà	15
---	----

Introducció

1. Els dos Manuels.....	17
2. Manuel Clausells	19
3. Notes de Joaquim Moles (Cartes de Josep Carner a Toldrà)	22
4. Giravoltant al maig.....	25

Epistolari	27
-------------------------	----

Giravoltant al maig	123
----------------------------------	-----

1. <i>La publicitat</i> , 13 de setembre	124
2. <i>El giravolt de maig</i> a la revista "FULLES MUSICALS"	126
3. Els figurins.....	132
4. Campanya publicitària a <i>La publicitat</i> i altres diaris	134
5. Les fotos de l'estrena	152
6. Dates de les representacions i audicions.....	154
7. Programes.....	156
8. El sopar de l'estrena.....	191
9. Repartiments.....	192
10. Intèrprets	196
11. Representacions núm. 15 i 16.....	198
12. Representació núm. 18: Mayo	199
13. Una segona òpera	202

Notes	211
--------------------	-----

Índexs

Índex de l'epistolari.....	239
Índex d'il·lustracions	241
Índex onomàstic.....	245

Segons m'ha indicat La *Fundació Pau Casals* aquesta fotografia correspon a un sopar homenatge a Joan Balcells, fundador de l'*Orfeó Gracienc*, el 23 de juny del 1934.

Hi apareixen, d'esquerra a dreta i de dalt a baix, Miquel Llobet, Manuel Clausells, Blai Net, Jacint Esteva, Gaspar Cassadó, Bonaventura Gassol, senyores Toldrà i Clausells, Francesc Costa, Rosa Balcells, Josep Rodergues, Conxita Badia, Josep i Montserrat Cassadó, Maria Teresa Balcells, Maria i Enric Casals, Rafael Moragues, senyora Llobet, Joan Balcells, senyora Cassadó, Pau Casals, Francesca Capdevila, senyora Net i Eduard Toldrà.

No he tingut la sort de conèixer cap dels meus avis ni tampoc les àvies. Sí he tingut la fortuna de conèixer als pares, però els avis i les àvies van marxar quan encara jo no havia arribat o al poc de fer-ho. Un d'aquests avis va ser l'avi Manel, conegut oficialment com a Manuel Clausells. Tots quatre igual d'estimats i valorats, l'avi Manel, a diferència del iaio Enric o Enrique, de l'àvia Montserrat i la iaia Gertrudis, va gaudir sempre d'un plus de presència quan ja no hi era.

En part, per la seva tràgica mort l'octubre de 1936 i que suposà un trauma que l'àvia Montserrat i les seves filles Montserrat, Núria i Rosa, i el seu fill Manel, van arrossegar tota la seva vida. I en part també perquè qualsevol nét obre uns ulls com unes taronges quan li expliquen que el seu avi es relacionava amb Casals, Toldrà, Carner, Segarra, Conxita Badia, Vendrell o Ventura Gasol, entre d'altres. I és aquí on entren en joc aquestes cartes que tens entre les mans.

El que llegiràs a continuació parla de la relació de dos homes que, més enllà de la seva vinculació professional, van establir una profunda relació personal molt més gran que la primera. I ho fan a través del gènere epistolar, avui en dia en vies d'extinció. Cartes que parlen de concerts, d'encàrrecs, de xafardejos, de preparatius emocionants, d'anècdotes personals, de la situació política del país, de felicitacions de sants i aniversaris, de la salut de les filles, d'estats d'ànim, d'accidents de cotxe sense conseqüències personals i de les ganes de retrobar-se quan s'acabi l'estiu. Aquestes cartes parlen, en definitiva de l'amistat.

Cap dels quinze néts de Manuel Clausells el va conèixer tot i que n'hem sentit a parlar molt. Per això ens fa una il·lusió especial que part del seu llegat quedi recollit en aquest llibre que ets a punt de començar.

Queco Novell Clausells
Nét de Manuel Clausells

Toldrà - Clausells, Clausells - Toldrà. Quina gran amistat! Per sobre de tot, el llibre que teniu entre mans reflecteix la complicitat, estimació i respecte que es tenien el meu avi, el músic Eduard Toldrà i Manuel Clausells, que era entre altres coses el que en terminologia actual en diríem un gestor cultural, i que va desaparèixer tràgicament a l'octubre de 1936 en el decurs de la Guerra (in)Civil. La meua mare, Narcisa Toldrà, sempre explicava la dificultat que implicava per al meu avi el parlar d'en Clausells, precisament pel gran dolor que li produïa el recordar la trista mort del seu amic.

El que llegiràs és una amplíssima representació de las cartes que varen intercanviar tots dos personatges entre els anys 1926 i 1935 especialment a l'estiu, quan l'avi Toldrà estava a Cantallops, una petita població de l'Alt Empordà, on passava gairebé tota aquesta estació amb la seva família, on tenia temps per escriure d'una manera més relaxada i personal. La temàtica de la correspondència és d'allò més variada, i inclou tot allò del que poden parlar un parell de bons amics, des de l'anècdota més personal fins el millor "safareig" del món cultural de l'època, amb especial èmfasi en els seus projectes professionals, on queda perfectament retratada la bona situació cultural de Catalunya.

Per cert, que bé escrivien tots dos! Tenint en compte el moment actual, on el gènere epistolari ha desaparegut substituït pels impersonals "mails", és magnífic retrobar-se amb persones amb talent literari i que cuidaven las formes, utilitzant totes les eines que la paraula escrita permet: la bona construcció gramatical i el vocabulari extens, que moltes vegades amb l'ajuda de una fina ironia els permetia reflectir amb absoluta claredat el que volien dir.

Per finalitzar, voldria comentar un aspecte ben curiós de la seva correspondència: tot i ser grans amics... es tracten de vós! Això fa de pensar en com de diferents eren els costums socials a la seva època i com que han canviat fins al dia d'avui. Millors o pitjors? No ho sé, però en tot cas han canviat, i molt.

Toldrà - Clausells, Clausells - Toldrà. Quina gran amistat... tan ben escrita!

Eduard García Toldrà
Nét d'Eduard Toldrà

Celebro desde México el libro del señor Capdevila, cuyo núcleo reúne tres epistolarios cruzados entre el promotor Clausells, el músico Toldrà y el poeta Carner en torno a un bello proyecto cultural. Del primero sé que fue el alma de los *Concerts Blaus* (y del fabuloso concierto d'*Els poetes i els músics* dedicado al avi en el Palau de la Música el 23 de enero de 1927). De Toldrà conozco bonitas canciones suyas sobre poesías carnerianas: *Menta i farigola* o *Cocorococ!*, y, como no, su maravilloso *Giravolt de maig*, con aquel inicio mágico de una voz en la lejanía: *Mes de maig | mes de maig, | bella és la rosa i verd el faig...* Y aunque las cartas del avi sean pocas, se erige en protagonista de las de sus compañeros que elogian sus envíos y valoran su deseo de ponerse a disposición del compositor. El avi siempre fue una persona humilde, enamorado de su lengua y de su cultura, que quería al nivel exigente de las grandes literaturas y las altas ciencias.

El profesor Jaume Coll, director de la recién creada Càtedra Josep Carner (IEC - UB) pone en mis manos un artículo del poeta, *Confidències*, que vio la luz en *La Publicitat* el mismo 27 de octubre de 1928, el día del estreno del *Giravolt...* Carner lo ofrecía en primicia antes de darlo a *Fulles musicals*, pero el anticipo quedó como único testimonio del texto puesto que la revista salió por última vez en junio de 1928. Entresaco del artículo el párrafo inicial además de los cuatro últimos, tan adecuados para esta ocasión.

Françoise Carner
Néta de Josep Carner

CONFIDÈNCIES

Estic tan segur que els lectors d'aquestes ratlles seran tots persones discretes i de bona companyia, que no em semblaria escaient de negar-los les meves confidències en matèria teatral. Consti, però, que la iniciativa no és meva, sinó del periòdic. Jo tot sol no m'hauria estirat de la penombra cap a la llum crua.

[...]

És clar que no tenia més remei que escriure el llibret d'*El giravolt de maig*. Per a dar a en Toldrà un pretext musical faria qui sap les hores de camí a peu coix. A l'hora que escric aquestes ratlles no conec encara la partitura —la qual cosa és per a mi un gran càstig—; però ja sabeu que la música d'en Toldrà sempre us enamora. Jo no vaig escriure sinó pensant en ella; però no sé bé si m'ha sortit quelcom que indueixi francament a deliciosos esplais entre mozartians i populars. De totes passades, no sóc culpable sinó d'un croquis lleuger, d'estil somrient, com una buida bombolla irisada. L'home de la màgia, del definitiu encís, és en Toldrà. Ell s'ha valgut de l'èfimer entreteniment per a atènyer alguna divina evasió de la realitat finita.

«¿Quin efecte us fa», se'm demana, «la música *damunt* les vostres poesies?» Em fa perdre d'albir, simplement, la meva petita personalitat. És com una d'aquelles abraçades efusives en les quals ja no sabeu on l'enamorada us té el cap. Generalment tota música, fora del cant gregorià i de les cançons populars, és un impetuós dissolvent de la poesia que la motiva. La poesia, en si mateixa, assoleix la beatitud final. Emmenada a la recerca d'una nova expressió, amb l'esquer de la concordança, es trasmuda, es dispersa, es dilata, i us sobta quan, de cop i volta, sembla reconstituir-se en un fragment destriat de la consciència originària.

«¿Què penso de l'interès que pugui presentar el teatre líric?» Per a mi, un interès extraordinari. Sense ell, sense la seva funció de bellesa, i els seus estímuls de sensibilitat, una metròpoli em sembla incompleta, opaca i feixuga. En els temps que correm, tot teatre amb garanties de dignitat, tot teatre modèlic, recapta una subvenció del poder públic. Però el teatre líric necessita igualment unes quantes institucions al seu volt, totes elles cares i difícils. Caldrà una gran amor, una gran perseverança i una gran dignitat en futurs menadors de la nostra gent per a complir un dels assoliments per als quals seríem tal vegada, nativament, més dotats.

«¿El meu estat d'esperit davant l'estrena?» Un afany purament estètic, un veritable daler de conèixer la partitura d'en Toldrà. Una perfecta consciència d'ésser-hi públic. El llibret no serà cosa que m'interessi gaire. Els llibrets ja se sap que sempre són una cosa prima...

Josep Carner

QUAN L'EPISTOLARI ÉS HISTÒRIA

Com podrem comprovar al llarg d'aquest prolífic epistolari, Eduard Toldrà i Manuel Clausells van gaudir d'una profunda i reveladora amistat que conrearen fins la tràgica mort de Clausells l'any 1936. Soltadament, ens trobarem amb el silenci scrutador d'un esdeveniment que només una tragèdia podia provocar.

Aquesta recopilació, d'una gran qualitat literària equiparable a la corresponent a les cartes entre Toldrà i Manuel Capdevila i Rovira, l'altre dels dos Manuels, com familiarment s'anomenaven, és un testimoni de la gestació d'*El giravolt de maig*. Una òpera magistral que, com deia l'estimada Narcisa Toldrà, filla del Mestre, era una obra de Cantallops: el refugi empordanès on el Mestre trobava la pau i la inspiració de tantes meravelles que ens va llegar com a testimoni de la seva creativitat. En aquest sentit, la publicació de la interessant correspondència entre Josep Carner i Eduard Toldrà, ens dona una perspectiva interessant de com neix *El giravolt de maig* en un moment en el que el noucentisme s'impulsava, de fet, en el món de la cultura catalana.

Toldrà hi va treballar intensament durant els seus períodes de vacances, com havia fet sempre, al marge de la seva activitat professional com a violinista de prestigi i pedagog acreditat. El Mestre va posar-hi punt i final durant la primavera del 1928. Amb l'aportació de Josep Carner i gràcies a la saviesa d'un Toldrà jove, a la creativitat que naixia del seu talent musical i a la seva volada artística, en va sorgir una veritable obra mestra, emblemàtica del millor esperit noucentista.

Toldrà no va tenir mai cap pretensió de conrear un llenguatge, en podríem dir, renovador. Coneixent les creacions més agosarades que van marcar bona part dels principis del segle xx, ell feia la "seva" música. Però vist en la perspectiva del temps, l'empremta Toldrà és inconfusible: com sol passar, les obres mestres volen per damunt de tots els invents i modes, esdevenint atemporals. El que sí que podem constatar és que el seu llenguatge, desproveït de tot artifici, s'imbueix molt directament i de manera natural de l'herència de les arrels de la música catalana i mediterrània fent d'aquesta obra singular un model del que n'és essencial.

I és que el compositor va estudiar el text molt profundament abans de començar a escriure una sola nota. Tanmateix, si ho observem acuradament, el llenguatge de Carner i el de Toldrà s'amalgamen en un tot per trobar una unitat estètica que, com he dit abans, fan una obra mestra de grans valors artístics més enllà de l'aparent senzillesa d'aquesta pretesa òpera còmica, si la classifiquem en l'enquadrament tradicional operístic. Per tant, la música segueix fil per randa la dramaturgia "carneriana" subratllant inequívocament el més subtil sentit del text.

Advertim en el "melos" total de l'obra un paral·lelisme en el Toldrà de les cançons? El mestre deia que aquesta era la seva cançó més llarga. En aquest sentit, no contradirem aquesta asseveració si tenim en compte el tractament de les veus, que és un veritable regal per a cada un dels personatges, tot i seguint l'esperit teatral de cadascun. També la riquesa de l'harmonia, d'una elegància tan pròpia de Toldrà, entra en el context per subratllar la trama teatral. De la mateixa manera, de la meravellosa instrumentació en sorprèn el fet que tota ella estigui escrita directament amb tinta. Això ens indica que prèviament tenia molt clar quins aspectes tenia previst en el tractament de l'escriptura i portar-los a terme. No obstant, l'esborrany el trobem escrit amb llapis de forma molt acurada i aclaridora. A partir de l'esborrany neix la partitura d'orquestra i també la reducció de cant i piano.

En un altre aspecte, Toldrà no va escriure mai cap indicació metronòmica: *El giravolt de maig* no és una excepció. El seu convenciment és de que el *tempo* neix en el moll de l'os de la música i cadascú l'ha de trobar per ell mateix. Aquesta observació la trobem també en Brahms, que era molt poc amant de les indicacions metronòmiques. Tanmateix, en la revisió crítica que vaig dur a terme per a la publicació de la partitura, i tenint en compte que vaig participar com a "coach" del Mestre en la darrera vegada que la va dirigir, vaig posar unes indicacions metronòmiques purament orientatives segons els "tempi" i l'esperit que en tot moment ens va deixar com a llegat impagable.

Per acabar, Toldrà va fer conèixer aquesta òpera a Amadeu Vives el qual li va ponderar el seu gran talent per a la música d'escena, cosa que malauradament no va tenir continuïtat. Al final d'aquella trobada, Toldrà va dedicar *El giravolt de maig* a Amadeu Vives.

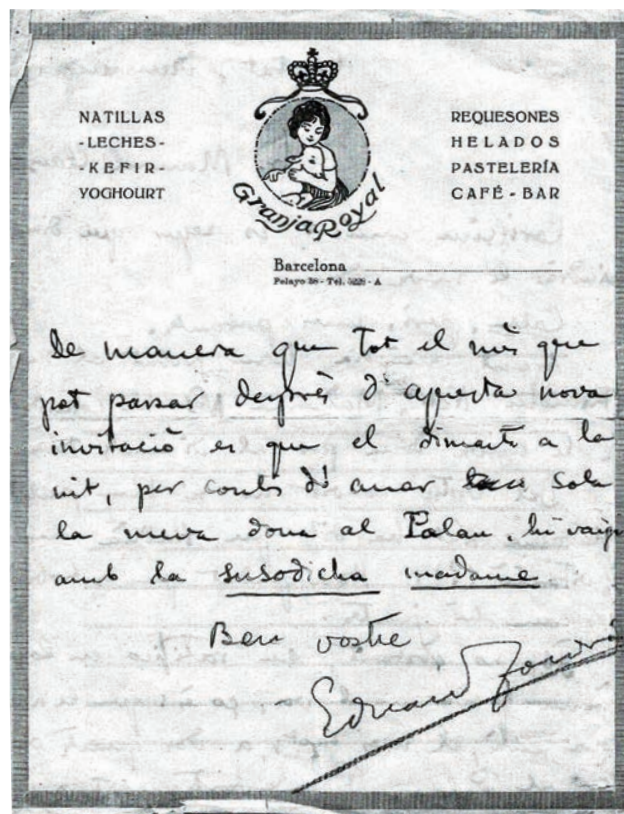
Antoni Ros Marbà
Sant Feliu de Guíxols
març 2020

INTRODUCCIÓ

1. Els dos Manuels de Toldrà

Durant bona part de la meua vida vaig sentir parlar a Eduard Toldrà i al meu pare, Manuel Capdevila i Rovira, sobre els dos Manuels amb qui Toldrà va mantenir una estreta amistat: en Manuel Clausells i Vilasaló i el meu pare. Sempre vaig sobreentendre que el més íntim era el meu pare, ja que vaig ser testimoni directe de l'entranyable vincle amistós i d'admiració que els unia, tot i la importància que Clausells va tenir en el naixement de l'òpera còmica *El giravolt de maig*. La relació amb aquest va ser molt més curta, atès que el van assassinar vilment durant la Guerra Civil espanyola. Però gràcies a la recerca i transcripció de la correspondència a l'entorn de la gestació del *Giravolt*, m'he adonat de l'enorme importància que Clausells va tenir en la vida de Toldrà i de la intensitat de la seva amistat. Gràcies a aquesta documentació queda plenament justificada l'expressió "els dos Manuels": per a Toldrà tant important fou l'un com l'altre; i els dos, indispensables. Els epistolaris pertinents en són la prova. També ho són com a eina de reconeixement de la memòria històrica d'una època que es filtra a nivell local, artístic, intel·lectual, familiar i humà.¹

En total, hi ha sis cartes de Carner, cinquanta-quatre de Clausells i vuitanta-tres de Toldrà. Entre els dos darrers protagonistes, hi trobem set cartes sense signatura i dues signades per la família. En les del primer crida l'atenció que vint-i-vuit d'elles estiguin signades per l'habitual Manuel però, en canvi, n'hi ha disset signades com a Clausells. Ni en el contingut de les cartes ni en les circumstàncies en què foren escrites no he pogut esbrinar cap motiu evident i raonable que justifiqui aquesta insòlita distinció. El mateix fet el trobem en les de Toldrà: al marge de dues sense signatura, quaranta-nou ho fa com a Eduard i deu com a Toldrà. La majoria de les de Clausells són mecanografiades (quaranta, en concret), mentre que catorze són manuscrites emprant una lletra molt clara que, a vegades, la pressa en l'escriptura d'algunes d'elles les fa quasi il·legibles. Les de Toldrà són totes manuscrites i en paper blanc, amb cinc úniques excepcions: dues amb paper de la *Sociedad Coral Euterpense "El Antiguo Eco del Pirineo"*¹¹ i dues amb el de la

Carta de Toldrà escrita en paper de La Granja Royal (sense data, vegeu pàg. 118)

¹ Els estius a Cantallops: *correspondència entre Eduard Toldrà i Manuel Capdevila (1921-1961)*, a cura de Manuel Capdevila i Font, amb l'edició crítica de Lluís Serrano i Joaquim Rabassada publicat l'any 2018 per Brau Edicions.

¹¹ *Sociedad Coral Euterpense "El antiguo Eco del Pirineo"*. La *Sociedad Coral Euterpense* original fou creada per Josep Anselm Clavé (1824-1874) el 1857 quan el cor *La Fraternitat*, nascut el 1850 es reorganitzà aquell any amb concerts donats als *Jardins d'Euterpe* de Barcelona. A La Jonquera hi ha constància d'*El Antiguo Eco del Pirineo* l'any 1903, en que es va fusionar amb tres societats semblants més, sota el nom de *La Unión Junquerensa*, i entre les diverses seccions que tenia, s'hi comptava un cafè, al carrer Major número 101.

EPISTOLARI

EDUARD TOLDRÀ
MANUEL CLAUSELLS
JOSEP CARNER

Toldrà a Clausells

Barcelona, diumenge

[en paper del Quartet Renaixement]

Amic Clausells:

Us acompanyo el programa del Concert que donarem a l'Associació de Música de Càmera el dia 22 segons em digué el Sr. Pujol.

Sempre vostre

Eduard Toldrà

Plaça del rei nº7 pral.

Toldrà a Clausells [sense data]

Car amic Clausells:

He rebut les vostres lletres i la partitura del Concert de Garreta.

Si jo, com amic, tingués dues hores lliures al matí, o dues a la tarda, o dues a la nit, em comprometria a enllestir aquesta feina amb un mes. Però com que no tinc ni l'una cosa ni l'altra, ni la de més enllà, crec, que veritablement necessitaria tres o quatre vegades més de temps. Ja veieu que això és desconsolador, i, us confesso que el primer desconsolat soc jo.

Us dic la veritat. Em faria molta pena que creguéssiu que dono excuses. Ans al contrari, per conte d'excuses us proposaré una solució.

No podríem fer la reducció que ens cal, entre dos músics? Jo he pensat amb en Pujol¹. No sé quin efecte us pot produir aquesta proposta. És evident, tanmateix, que cal resoldre alguna cosa.

Des d'ara us puc prometre que, si em limiteu la tasca a la meitat, la puc tenir enllestida el 31 de gener.

No tinc més temps per a fer comentaris, i, altrament, tampoc calen.

Ben vostre, esperant saber quelcom de definitiu

Toldrà

Toldrà a Clausells

2 febrer 1926

Caríssim amic Clausells.

Aquesta tarda ha quedat enllestit el Concert de Garreta!

Vaig començar el dia de St. Tomàs i he acabat per la Candelera, justament quan fa dos mesos justos de la mort de nostre estimat Garreta². Que us sembla?

Demà el portaré a la copista que és en Serra³ (Aragó, 359, 2n, 2a). L'anireu a recollir vós, preferiu que jo me'n cuidi, o preferiu que us el portin a casa?

Com vulgueu i disposeu.

Me'n vaig a dormir que estic rendit. Tot el dia que me l'he passat baixant trastos i trastets al primer pis, on d'ací en avant tenim una casa, exactament com abans la teníem al tercer.

Ben vostre

Eduard

Toldrà a Clausells

30 abril 1926. [Targeta postal]

Caríssim amic:

No era solament per curiositat que us demanava si el concert Manén⁴ era el 6 o el 7. És que em corre pressa saber-ho, sabeu?

A demés, en Forns⁵, ho sap o no ho sap? Soc jo qui haig de dir els dies hores i número d'assaigs, o bé ja li heu dit vós? Ben vostre

Toldrà

Toldrà a Clausells

11 agost 1926

Caríssim amic:

Sense preàmbul; ja tinc llesta una cançó! Que us en sembla? Mai havia fet cap cançó amb menys temps. L'estiu passat em va passar el mateix amb "La Fageda d'en Jordà"⁶; tampoc havia escrit mai cap sardana amb els poc dies que vaig escriure aquella. Es veu que és la terra. Terra generosa en la qual tota germinació és breu (?). Quan vós em doneu la vostra comèdia en dos o tres actes que em vàreu prometre una bona matinada al bar "Olímpic" (no es diu "Olímpic" aquell bar?), serà qüestió de venir cap ací i enllestir-ho a raó d'acte per setmana – aproximadament.

Sigui la terra, sigui en Carner, o sigui el que es vulgui, el fet és que la cançó és acabada. El diumenge, tornant de missa vaig començar a apuntar les prime-

GIRAVOLTANT AL MAIG

Composició d'El giravolt de maig

Toldrà compongué *El giravolt de maig* l'estiu del 1927 amb la seva rutina habitual: els matins a la taula de pedra del bosc de can Cases, proper a la seva casa, i a la tarda al piano de casa seva.

Toldrà a la taula el bosc de can Cases de Cantallops (1933)

Piano de Toldrà de la casa de Cantallops

1. La publicitat, 13 de setembre de 1928

LA MÚSICA NOTES OFICIOSES

Puigneulós¹⁴², el mestre Toldrà i *El giravolt de maig*

Figueres. Un auto s'encarrega de portar-nos a Cantallops, lloc inicial de la nostra ascensió al Puigneulós; dues hores escasses i un carrer absolutament rural ens dona gairebé la mateixa il·lusió que l'Amèrica devia fer a Colom la primera vegada: Cantallops! Comença la caminada. Les cases del poble, ocres, moradenques, gairebé no poden formar carrer. Aviat som prop d'un marge coronat per unes belles alzines. La calor ens invita a aturar-nos un instant per prendre coratge; i és aleshores que sentim un esglai en veure prop nostre, ran d'una alzina, una mena de dues serpasses movent-se estranyament en contorsions amenaçadores; immediatament, però, ens adonem que van lligades al tronc d'un home jove que s'aixeca amb els braços enlaire. Arriben qui sap on. Somriu intensament, amb la boca, amb el nas, amb els ulls, amb les galtes, amb les sabates. És el mestre Toldrà, colrat, optimista, bellugadís, amb una ampla afectuositat que sempre us fa semblar que sou l'únic amic seu...

- Però, què hi feu aquí?...

- No hi pensàveu, oi? Passo l'estiu en aquest racó de terra empordanesa, més prop del pastor que de la sirena maragalliana¹⁴³; tanmateix, ací hauria pogut tenir el seu inici el popular idil·li: la mar amb la seva sirena no és tan lluny com això, guaiteu.

I veiem, efectivament, allà baix una capa gairebé fosforescent. És la mar, cap al golf de Roses.

- I trebal·leu?

- Aquest estiu molt poc. M'he proposat de reposar. L'hivern ha estat molt feixuc. Penseu que eren moltes les nits que ben avançada la matinada encara vetllava treballant...

- En *El giravolt de maig*?

- Justament. No sabeu pas l'entusiasme, la passió, que hi he posat. He viscut durant deu mesos només per a aquesta obra. Era la meua obsessió constant, fins al punt de cometre lamentables mancaments i oblidats en la vida social, que lamento vivíssimament.

- I ara ja l'heu enllestida definitivament?

- Fa molt de temps que la partitura està enquadernada. Les partitelles les tenen llurs intèrprets, d'ençà del mes d'abril.

- Així, ja estan designats?

- I tant! Per cert, que m'ha estat una de les més serioses preocupacions. Què serà el *Giravolt*? Un gènere líric tan especial com aquest que inaugura entre nosaltres el *Giravolt* –ja sabeu que es tracta d'una òpera còmica, primera, que jo sàpiga, que hom intenta ací– no compta amb els artistes especialitzats que fàcilment sorgeixen en altres països de llarga tradició musical. Us he dit que els intèrprets havien constituït la meua més seriosa preocupació, però he d'afegir-vos de seguida, que avui estic convençut que he estat molt de sort per aquesta banda, i que si l'obra pot tenir alguna esperança de reeixir serà gràcies a la seva interpretació.

- Qui són aquests feliços mortals?

- Us els anava a dir, naturalment: Mercè Plantada, que farà una "ballarina" admirable; Concepció Callao, encarregada d'un paper d'hostalera servicial i confident, potser el més important de l'obra; Emili Vendrell, que sota la designació d'un "seminarista en posat de cavaller" ens farà dintre del to general còmic de l'obra, unes escenes líriques, com només en Vendrell podria realitzar; Conrad Giralt¹⁴⁴ té confiat un paper de "bandit reumàtic", que li escau per tots conceptes. El tenor Carasusan i el baríton Capdevila¹⁴⁵, artistes excel·lents, completaran el quadre d'intèrprets, fent respectivament, de "mosso d'hostal" i de "bandit". I us puc dir que tots aquests artistes, del primer al darrer, s'han pres amb tant d'entusiasme el *Giravolt*, que jo mateix n'estic meravellat.

- I el llibre?

- Sempre he tingut a Josep Carner com el poeta de la subtilitat i de la gràcia per excel·lència. De més a més, podria dir-se Carner o la ironia. Doncs bé, ja veureu com totes aquestes qualitats del nostre gran poeta estan contingudes en el *Giravolt*. Des del primer moment, el llibre m'ha fet una gran il·lusió. Estic segur que si en Carner no l'hagués escrit expressament per a mi, i jo hagués llegit aquest llibre, de seguida se m'hauria acudit de musicar-lo.

- I quan podrem comprovar-ho tot això?

- Els amics de Concerts Blaus, que han volgut encarregar-se del muntatge de l'obra, han assenyalat el 27 d'octubre, a la nit, al Palau de la Música Catalana. I ja sabeu que en Xavier Nogués ens fa el decorat i els figurins? Mai no hauria pogut somniar d'anar amb

2. El giravolt de maig a la revista "FULLES MUSICALS"

Aquesta revista mensual, patrocinada per l'Associació de Música de Càmera, fou fundada pel meu pare, Manuel Capdevila i Rovira, la tardor de l'any 1927. Ell n'era el principal redactor i la seu s'ubicava al núm. 170 del carrer de Mallorca, que era el seu propi domicili. Se n'editaren 9 números, de l'octubre del 1927 al juny de 1928, coincidint de ple amb el període de gestació de l'òpera de Toldrà. N'he extret totes les cites que reflecteixen molt clarament el clima d'expectació que s'havia creat entorn el compositor i de l'estrena d'*El Giravolt*. Quan parlo del redactor em refereixo sempre al meu pare.¹⁴⁸

Manuel Capdevila Rovira i Eduard Toldrà passejant per Madrid

Núm. 1 – 15 d'octubre del 1927 (pàg 10)

Les il·lustracions d'aquest número són de Xavier Nogués. En una secció titulada "Xafarderies de bona mena: Els treballs estiuencs", on el redactor s'ha dedicat a empaïtar alguns compositors catalans per tal de fer conèixer als lectors quina quantitat i llei d'obres han produït durant el darrer estiu, es pot llegir:

EDUARD TOLDRÀ

Aquest jove compositor estava treballant en una obra simfònica, quan el poeta Carner li féu tramesa de la farsa "El giravolt de maig", que Toldrà ha de convertir en òpera bufa. Aquest estiu ha començat ja a musicar el graciosíssim i insuperable llibre de Carner, per tal de deixar-lo llest la primavera vinent, època probable de l'estrena en una sessió de "Concerts Blaus". Ens diu Toldrà que va "giravoltant" amb entusiasme il·limitat, el mateix, aproximadament, amb què no saltres esperem l'estrena.

Núm. 3 – 15 de desembre del 1927 (pàg. 46) *El giravolt de maig*

Petita òpera còmica de Josep Carner i Eduard Toldrà

En edicions anteriors hem tingut ocasió d'anunciar que durant el curs actual s'esdevindrà un dels actes més importants que haurà vista la lírica catalana. Dos noms prestigiosos, el del poeta de l'exquisit i de la contenció, Josep Carner, i el del mestre Eduard Toldrà, músic de temperament excepcional, es disposen a donar-nos una obra catalana, que no té precedents en la nostra producció.

No es tracta de l'escenificació de cap cançó popular ni del gènere "teatre líric català", ni de cap òpera. En totes aquestes especialitats, diversos autors catalans, eminentíssims alguns d'ells, han produït obres admirables, que podran ésser presentades sempre com a models en el seu gènere.

Carner-Toldrà han volgut donar un pas més enllà. Un pas certament ben arriscat, puix que la subtileza, la gràcia, l'agilitat d'esperit, són indispensables en obres del tipus que ells estan creant, i aquestes qualitats no són les més fàcils d'assolir en temperaments com els nostres. No és que fem cap retret. Si haguéssim de justificar aquesta afirmació ho fariem sense blasme per a ningú. Però, tanquem l'incís, i tornem a *El giravolt de maig*.

Hem dit ja per endavant que es tracta d'una *petita òpera còmica*. L'adjectiu *petita* vol dir que només tindrà un acte, però aquest acte serà molt extens. És gairebé segur que tindrà una durada, sense interrupció, de prop d'una hora i mitja.

El gènere de l'obra per les referències que hem pogut recollir-ne (Mestre Toldrà es mostra reservat, sempre que li parlem d'*El Giravolt*) es decanta més aviat cap al tipus clàssic italià. El llibret, ja totalment enllestit

3. Els figurins

En la seva carta a Toldrà del 26 de setembre del 1928, Manuel Clausells escriu: en Nogués ens ha lliurat els dibuixos.- Excel·lents. Sobretot els dels

dos lladres no tenen preu. Ja us ho podeu pensar. Els figurins són els següents (successivament: Marcó, Rosaura, Golferic, Corvetó, Jovita i Perot).

Marcó

Rosaura

Golferic

Corvetó

Jovita

Perot

4. Campanya publicitària a *La Publicitat* i altres diaris

En la seva carta a Toldrà del 26 de setembre del 1928 Clausells escriu: “*El pla de campanya s’anirà intensificant.* - A “*La Publicitat*” estan disposats publicar una extensa informació de l’obra, amb retrats, etc.” Gràcies al bon funcionament de l’*Arxiu Històric de la Ciutat* de Barcelona vaig poder fullejar tots el exemplars de *La Publicitat* dels mesos d’octubre i novembre del 1928, i descobrir en què va consistir aquesta campanya publicitària, una alternança d’anuncis pagats i gasetilles suplicades, que em vaig fer fotocopiar i que detallo a continuació.

Una campanya idèntica la va planificar també a *La Veu de Catalunya*, *La Vanguardia* i *El Diari de Barcelona*. No he fotocopiat els anuncis perquè son idèntics als de *La Publicitat* i m’ha semblat innecessari. M’he quedat amb els aquest darrer diari perquè és el que cita Clausells en la seva carta. L’única diferència és la que hi ha entre els anuncis a mitja pàgina del dia 26 d’octubre amb texts diferents, com comentó en parlar dels anuncis de les pàgs. 138 i 139, i pàg. 150.

En canvi en altres diaris no hi hagué pràcticament campanya¹⁵⁷. A *Les Notícies* i a *El Progreso* no es parla per res d’*El giravolt de maig*. A *El Liberal* no hi ha cap anunci ni gasetilla, però surt una crítica l’endemà de l’estrena. A *El Diluvio* hi ha un anunci el dia 27 notificant l’estrena i una gasetilla el dia 30 anunciant la segona representació.

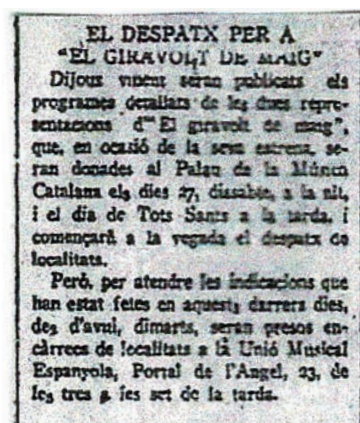
14 d’octubre, pàgina 12

En una petita gasetilla dins de l’apartat de *LA MÚSICA*, i com a “Nota oficiosa”. Sota el subtítol de Josep Carner i *El giravolt de maig*, s’explica que el gran poeta Josep Carner ha escrit a alguns amics que és gairebé segur que podrà venir a Barcelona per tal d’assistir a l’estrena d’*El giravolt de maig*, amb música del mestre Eduard Toldrà. És la primera vegada que el nom de l’òpera surt al diari. Ja es donen les dates de l’estrena: 27 d’octubre, a la nit, i 1 de novembre, a la tarda. I s’anuncia que en una d’aquestes funcions el poeta donarà a conèixer un prefaci titulat *Les ales líriques*. La notícia que segueix a aquesta gasetilla és l’anunci d’un recital de l’eminent tenor Emili Vendrell dedicat a Schubert i Schumann aquell mateix dia.

16 d’octubre, pàgina 6

EL DESPATX PER A “EL GIRAVOLT DE MAIG” és el títol d’una gasetilla on es llegeix que el dijous següent seran publicats els programes detallats de les dues representacions i que aquell dia començarà la venda de localitats; i que des d’aquell moment s’admetien encàrrecs als locals de la Unió Musical Espanyola, Portal de l’Àngel, 23, de les 3 a les 7 de la tarda.

18 d’octubre, pàgina 10

Dins de la secció d’espectacles i rodejat d’anuncis de concerts (Orquestra Pau Casals, Vendrell) i de molts teatres, inclòs el Gran Teatre Liceu, es recorda que aquell dia es publiquen els programes detallats d’*El Giravolt* i comença la venda de localitats al número 23 del Portal de l’Àngel.

5. Les fotos de l'estrena

Rosaura (Mercè Plantada)

Golfreric (Emili Vendrell)

Jovita (Concepció Callao)

Perot (Conrad Giralt)

6. Dates de les representacions i audicions

Núm	Data	Ciutat	Sala	Pàg. programa
01-	22.10.28	Barcelona,	Salons domicili Francesc Cambó.....	156
02-	27.10.28	Barcelona,	Palau de la Música Catalana.....	157
03-	01.11.28	Barcelona,	Palau de la Música Catalana.....	158
04-	06.11.28	Barcelona,	Teatre Novetats	159
05-	09.11.28	Barcelona,	Teatre Novetats	160
			Anunci de les representacions 5 i 6 al Teatre Novetats.....	161
06-	12.11.28	Reus,	Teatre Fortuny	162
07-	06.11.34	Barcelona,	Ràdio Associació de Catalunya.....	163 i 164
08-	12.05.38	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	165
09-	15.05.38	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	165
10-	18.05.38	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	166
11-	10.01.48	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	166
12-	11.01.48	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	166
13-	13.03.50	Barcelona,	Teatre Romea.....	167
14-	14.03.50	Barcelona,	Teatre Romea.....	167
15-	05.08.50	Barcelona,	Teatre Calderón.....	168
16-	06.08.50	Barcelona,	Teatre Calderón.....	168
17-	29.04.53	Madrid,	Teatro Español	169
18-	07.01.57	Madrid,	Teatro de la Zarzuela	169
19-	05.12.58	Barcelona,	Palau de la Música Catalana.....	170
20-	14.12.58	Barcelona,	Palau de la Música Catalana.....	170
21-	11.12.62	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	171 i 172
22-	13.12.62	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	171
23-	16.12.62	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	171
24-	19.10.64	Barcelona,	Palau de la Música Catalana (versió de concert)	173
25-	13.05.72	Barcelona,	Palau de la Música Catalana (versió de concert)	174
26-	14.05.72	Barcelona,	Palau de la Música Catalana (versió de concert)	174
27 -	17.05.72	Madrid,	Teatro de la Zarzuela.....	175
28 -	19.05.72	Madrid,	Teatro de la Zarzuela.....	175
			Dibuix del decorat ideat per E. Burgos.....	176
29-	12.01.78	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu.	177
30-	17.01.78	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	177
31-	19.01.78	Barcelona,	Gran Teatre del Liceu	177
32-	01.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
33-	02.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
34-	03.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
35-	04.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
36-	05.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
37-	07.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
38-	08.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
39-	10.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
40-	11.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
41-	12.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178
42-	14.06.88	Barcelona,	Teatre Romea.....	178

7. Programes

Fa exactament un segle –i dos, també–, els programes dels concerts eren molt més llargs que actualment. S'integraven de tres parts fins que, a partir dels anys 50 que s'anaren escurçant fins arribar a les dues parts actuals. Com que *El giravolt de maig* té una durada aproximada de 80 minuts permetia programar-lo acompanyat d'altres obres com feia el *Palau de la Música Catalana* precedint-lo amb una selecció de cançons del propi Toldrà que cantaven els intèrprets de l'òpera. (Ho demostren els programes 06, 14, 18, 19, 24, 25, 26, 46, 47, 48, 61 i 62). En canvi, el *Gran Teatre del Liceu* preferia programar-lo amb dues òperes d'un sol acte com s'evidencia amb les sessions 10, 11, 12, 21, 22 i 23 o amb una òpera de dos actes (19, 2 i 31).

Aquest tannex número 7 presenta la programació de cadascuna de les representacions llistades a l'annex 5 (pàg. 154). Els números inicials de cada representació són els que figuren en aquella llista.

01- Representació - 22.10.28 Barcelona, Salons domicili Francesc Cambó

No he aconseguit cap document gràfic d'aquest concert. L'*Institut Francesc Cambó* no en conserva cap. Imagino que l'obra fou representada com a única peça de la vetllada. El més notable és que, segons explica J.L.L. (suposo que Joan Llongueras) a *La Veu de Catalunya* l'acompanyament anà a càrrec de dos pianistes: Eduard Toldrà i Pere Vallribera.

La revista *Catalunya Ràdio*, que publicava diàriament la programació detallada de l'emissora, destacà molt aquest concert, dedicant-li la portada del número 130, del 3 de novembre, on publicà una foto del *minuet* final del dia de l'estrena, i dues pàgines interiors.

A la pàgina 13 es pot llegir: "Aquesta òpera còmica, que honora la música catalana, va tenir una estrena íntima davant d'un ambient format per artistes i homes de lletres congregats a la casa del senyor Francesc Cambó. Va ésser representada, més tard, el 27 d'octubre del 1928, al *Palau de la Música Catalana*; dies després, va ésser tornada a representar al *Teatre Novetats* i en els concerts de *Música de Càmera* es va donar també una audició d'aquesta obra¹⁶⁴.

Audició íntima d'«El Giravolt de Maig»

Ahí a la nit, davant d'un nombre molt reduït d'artistes i d'amics, tingué lloc a la casa senyorial del senyor Francesc Cambó una audició íntima d'«El Giravolt de Maig», òpera còmica catalana, en un acte, que es donarà per primera vegada dissabte vinent a la nit al Palau de la Música Catalana.

Entre els concurrents recordem els Mtes. Millet, Vives i Vicens M. de Gilbert; els literats Josep Carner i Carles Soldevila; el pintor Xavier Nogué i els senyors Rodés i filla, senyora de Rigall, senyor Pere Soldevila i esposa, senyor Patxot, senyor Par i filla, senyora vídua de Verdagué, etc.

L'obra fou cantada pels mateixos artistes que han d'interpretar-la al Palau, acompanyats al piano del propi autor de la música el Mre Toldrà i el jove pianista senyor Vallribera.

«El Giravolt de Maig» produí un efecte immillorable en tots els qui van tenir la sort de conèixer les primícies de l'obra. El llibret del nostre gran poeta Josep Carner és una delícia d'humor i de gràcia. Escrit amb un estil impecable i ornat tot ell d'una finíssima ironia, ha donat peu al mestre Toldrà, músic de fàcil i abundosa inspiració, per a escriure una partitura rica, exuberant, justa i deliciosament nostra. No és aventurat el dir que aquesta obra, veritable «chef d'œuvre» del nostre teatre líric, està destinada a tenir un èxit esplendorós i esclatant i que ella pot assenyalar els inicis fecunds de tota una nova era pel nostre teatre i per la nostra música.

L'obra fou molt ben interpretada per les senyores Callao i Plantada, i pels senyors Vendrell i Giralt, als quals els han estat conats els papers més importants.

Els autors foren extraordinàriament felicitats pel senyor Cambó, i per tota la selecta concurrència que téu els millors auguris d'aquesta obra, per tots conceptes única i excepcional.

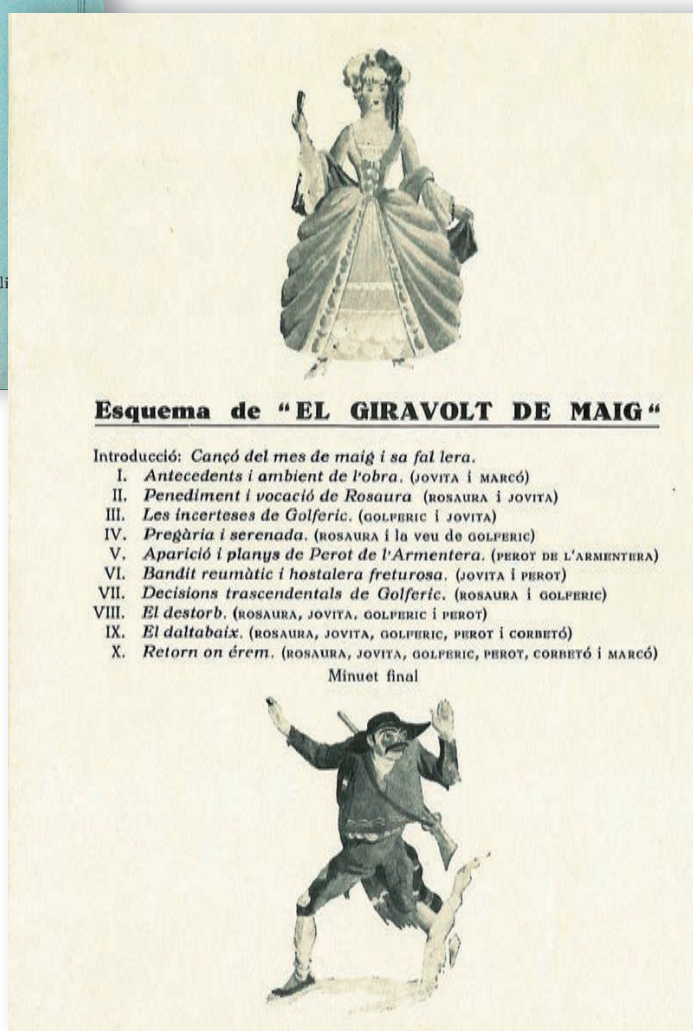
J. LL.

02 - Representació - 27.10.28 Barcelona, Palau de la Música Catalana

Programa de l'estrena.

En els els concerts (2 i 3) *El giravolt de maig* fou la única obra representada. En ambdós hi hagué un acte previ, de caràcter literari, amb intervencions respectivament de Carles Soldevila i Josep Carner. M'ha sorprès que el programa estigui en castellà.

8. El sopar de l'estrena

Fotografia dels assistents al sopar (1.11.1928)

Entre els assistents al sopar, a més de Toldrà i Carner, hom pot reconèixer: Conchita Badia, Concepció Callao, Mercè Plantada, Manuel Capdevila, Manuel Clausells, Pere Corominas, Francesc Costa, Enric Giménez, Conrad Giralt, Joan Llongueras, Jaume Marill, Francesc Martí, Lluís Millet, Xavier Nogués, Josep M. de Sagarra, Carles Soldevila, Emili Vendrell, Amadeu Vives, Joaquim Zamacois, etc. (Informació treta de l'enregistrament feta per Edigsa²¹⁰ el 1968) (veure imatge pàg 190).

Menú del sopar a l'Hotel Colón

9. Repartiments

22.10.1928

Barcelona, Salons del domicili de Francesc Cambó²¹¹

Piano: Eduard Toldrà i Pere Vallribera

Rosaura: Mercè Plantada

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Emili Vendrell

Perot: Conrad Giralte

Marcó: Joan Barrabés²¹²

Corvetó: Valentí Capdevila²¹³

La veu d'un pastor: Francesc Torra²¹⁴

Escenografia: Enric Giménez²¹⁵

27.10.1928 i 01.11.1928

Barcelona, Palau de la Música Catalana

Director: Eduard Toldrà

Rosaura: Mercè Plantada

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Emili Vendrell

Perot: Conrad Giralte

Marcó: Joan Barrabés

Corvetó: Valentí Capdevila

La veu d'un pastor: Francesc Torra

Decorat i figurins: Xavier Nogués

Escenografia: Enric Giménez

27.10.1928 i 01.11.1928

Barcelona, Palau de la Música Catalana

Director: Eduard Toldrà

Rosaura: Mercè Plantada

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Emili Vendrell

Perot: Conrad Giralte

Marcó: Joan Barrabés

Corvetó: Valentí Capdevila

La veu d'un pastor: Francesc Torra

Decorat i figurins: Xavier Nogués

Escenografia: Enric Giménez

06.11.11. i 09.11.28

Barcelona, Teatre Novetats

Director: Eduard Toldrà

Rosaura: Mercè Plantada

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Emili Vendrell

Perot: Conrad Giralte

Marcó: Joan Barrabés

Corvetó: Valentí Capdevila

La veu d'un pastor: Francesc Torra

Decorat i figurins: Xavier Nogués

Escenografia: Enric Giménez

12.11.1928

Reus, Teatre Fortuny

Director: Eduard Toldrà

Rosaura: Mercè Plantada

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Emili Vendrell

Perot: Conrad Giralte

Marcó: Joan Barrabés

Corvetó: Valentí Capdevila

La veu d'un pastor: Francesc Torra

Decorat i figurins: Xavier Nogués

Escenografia: Enric Giménez

06.11.1934

Ràdio Associació de Catalunya

(retransmissió en directe)

Director: Eduard Toldrà

Rosaura: Mercè Plantada

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Antoni Miras²¹⁶

Perot: Conrad Giralte

Marcó: Eusebi Carasusan

Corvetó: Josep Bis²¹⁷

12.05.1938, 15.05.1938 i 18.05.1938

Barcelona, Gran Teatre del Liceu

Director: Antoni Capdevila

Rosaura: Conxita Panadès²¹⁸

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Emili Vendrell

Perot: Canut Sàbat²¹⁹

Marcó: August Gonzalo²²⁰

Corvetó: Alfons Serratacós²²¹

10.01.1948 i 11.01.1948

Barcelona, Gran Teatre del Liceu

Director: Eduard Toldrà

Rosaura: Mercè Plantada

Jovita: Concepció Callao

Golferic: Gaietà Renom

Perot: Lluís Corbella²²²

Marcó: Bartomeu Bardagi²²³

Corvetó: Joan Josep Escoto²²⁴

Escenografia: August Cardí²²⁵

10. Intèrprets

(per ordre alfabètic)

(el número entre parèntesi indica el nombre de vegades que cada intèrpret va interpretar el paper o va realitzar una determinada funció. Els altres números són els de les funcions numerades (veure pàg. 154 i 155). Els dos enregistraments tenen assignades les lletres A i B. (Veure pàg. 190)

Director:

Capdevila, Antoni (5) – 8, 9, 10, 13, 14
Decker, Franz Paul (3) – 46, 47, 48
Ferré, Josep (3) – 53, 54, 55
Ferrer, Rafael (6) – 21, 22, 23, 29, 30, 31
Mestre, Daniel (2) - 59, 60
Olives, Joan Josep (13) – 32 a 44
Reverté, Alfons (3) – 56, 57, 58
Ros Marbà, Antoni (7 + 2 enregistraments) – 24, 125, 26, 27, 28, 61, 62, 63, A, B
Toldrà, Eduard (12) - 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 17, 18, 19, 20
Tomàs, mestre (2) - 15, 16
Voronkov, Geràssim - (3) 50, 51, 52

Rosaura:

Alavedra, Montserrat (4) – 25, 26, 27, 28
Barbany, Rosa Maria (2) – 19, 20
Benet, Mariona (3) – 56, 57, 58
Bustamante, Carme (3) - 29, 30, 31
Callao, Francesca (4 + 1 enregistrament) - 21, 22, 23, 24, A
Casas, Mireia (3) – 50, 51, 52
Conesa, Rosa Maria (3) - 46, 47, 48
Copons, Elena (1) - 63
Lorengar, Pilar (1) - 17
Mateu, Assumpta (3) – 55, 54, 55
Muntadas, Joaquina (2) – 13, 14
Olaria, Ana María (1) - 18
Olaya, Meritxell (13) – 32 a 44
Panadès, Conxita (5) - 8, 9, 10, 11, 12
Plantada, Mercè (9) – 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12
Rial, Núria (1 + 1 enregistrament) - 61, 62, B
Sánchez Montalbán, Carme (1) - 49
Vila, Núria (1) - 59
Villanueva, Vanessa (1) - 60
Ysamat, Uma (1) - 45

Jovita:

Aparici, Montserrat (6) - 21, 22, 23, 29, 30, 31
Benet, Montserrat (1) - 29
Callao, Concepció (16) - 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
Coma-Albert, Gemma (1) - 63
Comadira, Montserrat (14) – 32 a 45
Estremera, María Teresa (1) - 17
Maldonado, Elisabeth (1) - 59
Martins, Marisa (2 + 1 enregistrament) – 61, 62, B
Nonell, Rosa (6) – 50, 51, 52, 53, 54, 55
Ricci, Anna (10 + 1 enregistrament) – 19, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 46, 47, 48, A
Rivadeneira, Inès (1) - 18
Romero, Florència (1) - 60
Tobella, Anna (3) - 56, 57, 58

Golferic:

Alegret, David (1 + 2 enregistrament) 61, 62, B
Alemany, Manel (1) - 49
Cabero, Joan (14) – 32 a 45
Carreras, Josep (2) – 25, 26
Casanova, Jordi (3) – 56, 57, 58
Daviu, Joan Baptista (3) – 21, 22, 23
Ferrer, Joan (1 + 1 enregistrament) – 24, A
Giscafré, Bartomeu (2) – 59, 60
González, Dalmau (3) – 46, 47, 48
Mas, Jordi (3) – 50, 51, 52
Miras, Antoni (1) - 7
Molina, Julián (2) – 27, 28
Padullés, Roger (1) - 63
Renom, Gaietà (5) – 11, 12, 18, 19, 20
Ruiz, Josep (6) – 29, 30, 31, 53, 54, 55
Vara, Enrique de la (1) - 17
Vendrell, Emili (9) - 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10,
Vendrell, Emili, (fill) (4) – 13, 14, 15, 16
Vicens, Roger (1)

Perot de l'Armentera:

Aguerri, Miquel (3) – 21, 22, 23
Ausensi, Manuel (2) – 19, 20
Campà, Ignasi (1) - 49
Carrillo, Boni (3) - 53, 54, 55
Corbella, Lluís (4) – 11, 12, 13, 14
Deus, Joaquim (2) – 17, 18
Ferrer, Josep (3) – 56, 57, 58
Gil, Josep Lluís (13) – 32 a 44
Giralt, Conrad (7) – 1, 2, 3, 4, 5, 6

11. Representacions número 15 i 16

Toldrà escrigué, el 21 d'agost del 1950 una llarga carta al meu pare des de Cantallops on, entre moltes altres coses, li deia:

“...Pels volts de Sant Joan va venir-me a veure, a casa, el noi Vendrell i em va dir que probablement farien el *Giravolt* al Calderón i, amb aquest motiu, em venia a demanar dos mots per a la *Societat d'autors* autoritzant-lo per endur-se'n les parts de piano a l'objecte que els artistes anessin estudiant l'obra. A les meves naturals preguntes de com i de quina manera havia d'anar la cosa, quins artistes l'havien de cantar, etc., em va respondre -ja us ho podeu pensar- que tot aniria molt bé i que comptaven amb la Callao -formidable!-, amb la Panadès -estupenda! (que ja l'havia cantat al Liceu durant la guerra)- i amb un baix fantàstic. En fi, pel seu to eufòric, vaig comprendre que la cosa, si s'arribava a fer, rodaria tan bé com aquella carretel·la del «Pickwick» que es va espatllar en plena carretera. Però també vaig comprendre que oposar-me a la realització del projecte era d'una crueltat que no m'escapava. Vaig fer, doncs, els dos mots que em demanava per la *Societat d'autors*, ens vàrem despedir cordialment i, us ho asseguro, mai més em vaig recordar de la visita del jove tenor, ni del projecte ni, amb prou feines, del *Giravolt*.

Al mateix temps que jo oblidava totes aquestes coses, no hi va haver cap persona -empresari, cantaire, dirigent, ningú- que es preocupés ni poc ni molt de fer-me'n memòria.

Només el dia 3 d'agost o, potser, el 4, vaig reprendre contacte amb el fil d'aquesta petita història quan, a la platja de Tossa, un estiuejant ennegrit pel sol em va dir: «He vist, al diari, que demà fan *El giravolt de maig*, al Calderón». Aquest demà em va produir un efecte tan extraordinari que vaig sentir com ganes de tirar-me al mar vestit, tal com anava. No vaig fer-ho, però, considerant que la gent de la platja podria dir que, per molt content que estés, no n'hi havia per tant.

Aleshores, de cop, vaig recordar-me de la partitura. Com ho faria el director? La partitura era a casa, ben desada, i la casa estava perfectament tancada. Pensar en una extracció violenta, a la manera dels rebentapisos, em semblava una mica massa fort. Però no em semblava gaire més tou que el director dirigís amb la part d'apuntador, que el consueva apuntés

amb el paper del traspunt i que el traspunt dirigís la maniobra escènica, entre bastidors, amb un exemplar de *La codorniz*.³²⁹

Us dic tot això que us dic, per dir-vos amb quina alegria, amb quin interès, per no dir delectança, vaig rebre i llegir la vostra carta. Les vostres informacions són tan amples i objectives que, tot llegint-les, em semblava que m'hi trobava.

No vull deixar-vos de dir, tampoc, com m'arriba al viu que haguéssiu volgut ésser testimonis d'aquella performance, passant pel damunt de les molèsties que en tots els ordres us ocasionava. Déu us ho pagui i que Ell ho beneeixi tot!

No us creguéssiu que sense l'interès específic dels vostres magnífics informes sobre aquell memorable giravolt d'agost la vostra carta no m'hagués fet alegria. No us ho creguéssiu pas, perquè només pel fet d'ésser vostra la carta, me'n va fer molta...”

No va conservar la carta del meu pare referida a aquest tema, però és fàcil deduir que després d'assistir a la funció del dia 6 d'agost (en tinc constància perquè jo el vaig acompanyar), el meu pare li escrigué donant-li tots els detalls. M'ha semblat interessant recordar aquesta carta, en aquest context giravoltià, pel divertit to usat per Toldrà en la seva carta per expressar les seves angoixes.

12. Representació número 18

MAYO

El dia 7 de gener de 1957 tingué lloc al Teatro de la Zarzuela de Madrid una segona representació a la capital espanyola d'*El giravolt de maig*. Per iniciativa de l'empresari José Tamayo, el teatre organitzà una sèrie de "gales" dedicades a la música espanyola. La primera fou dedicada a Falla i obtingué un gran èxit. La segona, a Toldrà. No sé què té d'espanyola la música de Toldrà, però al menys hem d'agrair a Tamayo que li dedicés la segona gala. El programa explica que el llibret és de José Carné i la música de Eduardo Toldrà. I és que, al revés de com es féu en l'estrena madrilenya, cantada en català, aquesta vegada la representació, que entrava dins de la "Temporada de género lírico nacional patrocinada por la Dirección General de Cinematografía y Teatro" que dirigia José Tamayo, s'hagué de fer en castellà. La cantaren Ana María Olaria, Cayetano Renom, Inés Rivadeneira, Joaquín Deus, Gerardo Monreal, Rafel Campos i Julio Gor. L'orquestra, la de Càmara de Madrid, la dirigí Toldrà, i la direcció escènica l'assumí Rafael Richart. L'anada a Madrid féu créixer l'òpera en nombre d'actes, ja que n'hi hagué dos. Que jo sàpiga, és la única vegada que s'ha representat *El giravolt* en un idioma que no sigui el català.

La traducció al castellà la féu el meu pare i fou revisada després pel compositor. Ambdós eren molt conscients de la gran dificultat, de la quasi impossibilitat de traduir al castellà totes les subtils i filigranes del llenguatge carnerià, però s'havia de fer, i Toldrà, que coneixia molt bé la facilitat que tenia el meu pare per escriure, li demanà que se'n encarregués ell, tenint així a més a més la facilitat de la proximitat per una revisió final. El meu pare acceptà el repte. Es passaren moltes hores pensant una traducció adequada pel títol, i no la trobaren. Finalment es rendiren i decidiren batejar l'òpera senzillament com *Mayo*.

En una carta que Toldrà escrigué al meu pare el 24 de juliol de 1935 li explicava molt clarament el que pensava de les traduccions, en aquell cas concret de *La batalla de la vida*³³⁰ de Dickens:

...Entenc que, en traduir una obra, no hi ha més remei que renunciar fatalment a l'esperit del llenguatge

original. La raó és òbvia, al meu entendre, puix que crec que l'esperit d'un llenguatge, el que sigui, és intradueïble. Entenc que el bon traductor és aquell que ens dóna la sensació –en quant a llenguatge– de què és ell l'autor. Vull dir que el llenguatge tingui la naturalitat d'una cosa original.

Res més desagradable per a mi, quan llegeixo una traducció, que endevinar a través d'ella l'idioma de procedència. Es poden conservar, i cal conservar, en peu, una pila de valors. Però el valor aquest, el de "l'esperit de llenguatge", ha de caure, per força, i és una equivocació voler-ho mantenir.

Cal no oblidar que el traductor, ultra servir a l'autor i el seu text, ha de servir al seu propi idioma. Vós esteu conforme en que existeixi un català afrancesat, un català anglesat, un català arrussat? Jo no. Només estic conforme amb un català.

Resposta del meu pare: El vostre criteri sobre l'art de la traducció és, evidentment, el sa i bo. Diré més: és l'únic defensable. Encara més: si trobeu malament una traducció, no cregueu que hagi estat feta partint d'un criteri distint, sinó simplement que el traductor no ha reeixit i per tant no li ha sortit com ell volia.

Però calia fer-ho i es va fer. En general la crítica rebé favorablement la traducció del meu pare que, sempre prudent, no la firmà més que amb unes discretes M.C., tot i que hi hagué opinions per a tots els gustos.

El *Boletín de Conciertos del Palacio de la Música*, per exemple, la trobà encertada:

De Toldrà se puso en escena su ópera Mayo (acertada versión castellana de El giravolt de maig, lletra de Carner).

Antonio Fernández-Cid, a l'ABC, en un llenguatge no gaire entenedor, la qualificà de fidel i afortunada:

Texto catalán de José Carner, que M. C. ha trasladado al castellano con fidelidad y fortuna. Dos actos de cámara. La obra de un cuartetista. ¿Minoritaria, por ello? Hemos de admitirlo, como triste consecuencia de la pobre sensibilidad de nuestro país. Sólo entre nosotros puede resultar posible que esta obra –tres grupos de otras tantas representaciones en Barcelona; sólo una en la primitiva concepción catalana distribuida en el acto único, para los madrileños– no sea ya de repertorio, cuando el nuestro lírico actual es bastante menos

13. Una segona òpera

Aquest és un tema important i totalment obviat en la literatura toldraniana. Es dona generalment com un fet que Toldrà escrigué una òpera, i que això començava i acabava un cicle. Ningú no parla de la possibilitat d'escriure'n una altra. Com Beethoven i el seu *Fidelio*... Però, com Beethoven, que buscà intensament, sense èxit, un bon llibret per a musicar-lo, a Toldrà li hauria agradat repetir l'exitosa experiència i considerà molt seriosament la possibilitat de compondre una segona òpera perquè, a diferència de Beethoven, ell sí que en trobà un o, millor dit, Clausells i el meu pare n'hi trobaren dos. Trobo curios que el meu pare no en digui ni un mot en el seu llibre, de la mateixa manera que mai no m'en parlà a mi. I especialment perquè ell estigué molt involucrat en el tercer projecte, i en el procés inicial desenvolupà en certa manera el que havia desenvolupat amb *El Giravolt* en Manuel Clausells.

Ja abans d'estrenar-se *El giravolt de maig*, en el seu escrit per a *La veu de Catalunya* del 26 d'octubre del 1928, J. Ll. (Joan Llongueras?) parla dues vegades de la "primera òpera" de Carner - Toldrà. Si es parla d'una primera, es dona per suposat que n'hi haurà una segona...

Fou Clausells qui organitzà el segon intent. Era lògic. El gran èxit obtingut per *El giravolt de maig* feia quasi obligat que intentés repetir la experiència. No he pogut trobar fonts que documentin de qui sortí la idea. Fos qui fos, queda clar que tornà a apuntar mol amunt: el poeta escollit fou Josep M. de Sagarra. Imagino que tot s'originà en el transcurs d'alguna conversa. No m'estranyaria que també hi hagués intervingut el meu pare. És precisament en una carta que rebé de Toldrà on vaig veure la primera referència escrita al nou projecte.

El 14 de juliol de 1934, Toldrà li escriu: "... D'en Sagarra no en sé res. El dia que vàrem sortir de Barcelona, a l'hora de dinar, vaig parlar per telèfon amb en Clausells el qual em va prometre veure en Sagarra, dintre un termini aproximat de deu dies, per a parlar-li de l'òpera. No sé res més..."

El tema apareixia en un carta de Toldrà a Clausells d'un dissabte d'agost de 1932 (el 20?, el 21) -veure

pàg. 90-, on escriu: "...Fa un mes i mig llarg que som a Cantallops. Recordareu que vaig venir disposat a escriure unes solfes per a fer costat a un quadre dramàtic d'en Segarra, que havia d'estrenar-se a una cala de St. Feliu el dia 28 d'agost. Bé, doncs, aquest projecte va avortar tot just iniciada la seva gestació. En Segarra, que en principi, li semblava molt bé i fins, potser, va sentir els seus entusiasmes per la cosa, va anar reculant fins a declarar a en Marill³³⁷ que hi veia una tal quantitat de dificultats que l'obligaven a abandonar el projecte. Tot el que jo he fet, doncs ha estat comprar, el dia 2 de juliol, una dotzena de quadernillos de paper de solfa per a la nonada criatura."

Però Clausells no abandonà la idea, com es veu, dos anys més tard, en una carta a Toldrà, del 26 d'agost del 1934 (veure pàg. 100): "...He telefonat una dotzena de vegades a l'Ateneu, al Mirador, he passat pel Colón, he preguntat a diversa gent, pel Sagarra: en definitiva, no ha estat a penes a Barcelona, i ara sembla que és al Port de la Selva. Per què no hi aneu un dia, amb un cop de cotxe? Potser seria prudent telefonar a la central de Port de la Selva preguntant si saben si encara és allà, i encarregant que l'avisessin de que tal dia hi aniríeu. Fixeu-vos que les entrevistes d'estiu acostumen a ésser un bon auguri per les activitats de l'hivern.- Si Sagarra enllestís quelcom per a vós, durant l'hivern podríeu anar-ho polint d'acord amb ell (la mètrica, les escenes, etc.), feina que pot durar perfectament una tardor, un hivern i una primavera, i així es presenta net i clar el programa de les vostres activitats per l'estiu 1935, al qual arribareu tenint previstes les línies generals de la vostra tasca, línies que us haureu anat elaborant a l'hivern entre lliçó i lliçó, o tot tocant una fantasia de La Revoltosa³³⁸, a la Granja. Quin més bell programa podríeu demanar?..."

I aquí s'acabà el projecte. Queda clar que no tirà endavant per problemes en l'agenda d'en Sagarra. Però Clausells no es donà per vençut. Mai no renuncià a la segona òpera de Toldrà. Dos mesos després, en una carta del 17 d'octubre (veure pàg. 103) li diu a Toldrà: "Quan serà que podeu disposar d'un bon llibre de comèdia, en el qual quedin ben canalitzades aquestes tendències vostres – que corresponen a l'evolució d'un esperit superior en intel·ligència i musicalitat?"

Passat un any, el 10 d'agost 1935 (veure pàg. 109), Clausells torna a mencionar el tema en una carta al seu amic: "...El que ja veig que haureu de fer, serà una

NOTES

NOTES

Notes de l'Epistolari

Pàg. 31

1 Francesc Pujol i Pons (1878-1945) compositor i musicòleg barceloní. Fou director de l'Orfeó Català, fundador de l'Associació d'Amics de la Música, i director de la seva orquestra, president de la secció barcelonina de la Societat Internacional de Música Contemporània i sotspresident de la Germanor d'Orfeons de Catalunya.

2 Juli Garreta i Arboix (1875-1925). Compositor, de Sant Feliu de Guíxols, on nasqué, visqué i morí. Treballà com a rellotger. Encara que compongué música simfònica i de cambra, és conegut sobretot per les seves sardanes, a les quals donà una llenguaatge simfònic. "Són esbossos de grans poemes" en digué Eduard Toldrà, que fou molt amic seu, i per al qui escrigué un sentida necrològica; en el pròleg de la biografia de Garreta escrita per Canut Pellicer, Toldrà digué d'ell: "Garreta canta eternament amb exaltació romàntica (amb la força, però, d'un home d'esperit), i canta sempre en català!".

3 Àngela Serra Corominas, germana del compositor Joaquim Serra (1907-1957), fou una excel·lent copista, ofici que li ensenyà el seu pare, el compositor Josep Serra (1874-1939), que havia sigut cap de l'Oficina de Copisteria de l'Orfeó Català.

4 El concert de Joan Manén es celebrà al Palau de la Música Catalana el dia 6 de maig de 1926 organitzat per l'Associació de Música de Càmera. L'acompanyà una orquestra dirigida per Eduard Toldrà. Interpretaren en primera audició el *Concert Op. A-7* i el *Capritxi nº 1* de Manén i el seu arranjament d'un *Caprici* de Paganini. Completà el programa el *Concert Op. 26* de Max Bruch i l'*Ària en Do* de Bach.

5 Domènec Forns i Olivella (1888-1943) fou professor de violí de l'Escola Municipal de Música i delegat de l'Orquestra Pau Casals des del 1923. S'encarregava amb Joaquim Pena de buscar violinistes per a Casals. Fou president del *Sindicat Musical de Catalunya*.

6 *La Fageda d'en Jordà* és una sardana composta per Toldrà l'any 1925, estrenada al *Palau de la Música Catalana* el 1r de gener del 1926 per la *Cobla Barcelona*. La dedicà a Clara Noble, vídua de Joan Maragall.

Pàg. 32

7 *La naixença d'un noi* és un poema de Josep Carner, un dels 83 poemes del seu recull de 1925, *El cor*

quiet, concretament en la secció quarta, *Les adreces*. Joaquim Molas escrigué: "El cor quiet és un dels més sobris i apassionats, on fins i tot sembla que la mateixa exploració i la riquesa idiomàtiques, sense perdre preciosisme, són més sòbries." Toldrà el musicà el 1926 amb el títol de *Cocorococ!* (Últim vers del poema: *Cocorococ, és noi!*) i la dedicà a Clausells, essent estrenada el *Teatre Olympia* de Barcelona el 14 de novembre de 1926, per Mercè Plantada i Frederic Longàs en el marc d'un *Gran Festival Popular* organitzat per Clausells i Martí, amb la participació de l'*Orquestra Pau Casals*. El dia que jo vaig néixer, els meus pares reberen una postal de felicitació de Toldrà que acabava amb un *Cocorococ, hélas, és noi!* (L'hélas era perquè s'esperava una nena per fer la parella).

8 *O serena de la mar*: es refereix al poema *Oh serena de la mar*, un dels poemes de *Les Estampes*, una de les seccions del recull *El cor quiet* de Josep Carner. El 12 de setembre del 1926 Toldrà escriví al meu pare: "Ara estic treballant en una altra poesia del mateix volum: *O serena de la mar*". Finalment, ho deixà còrrer.

9 Manuel Clausells es casà el 8 de maig de 1921 amb Montserrat Samsó Tusquets (1895-1955), filla d'un cirurgià de Gràcia. Tingueren quatre fills: Montserrat (1921-2003), Núria (1926-2012), Rosa (1926-2021) i Manuel (1930-2009).

10 Maria Sobrepera (1899-1985) es casà amb Eduard Toldrà el 24 de març de 1923 a Cantallops.

11 *Ciseta* és el nom familiar de Narcisa Toldrà i Sobrepera, nascuda el 7 de juny del 1924. Única filla del matrimoni. Va mantenir una fidel amistat amb mi, i m'ajudà molt en tots els llibres que he escrit dedicats al seu pare. Abans de morir el 26 de juny d'aquest any 2020, encara pogué llegir l'original d'aquest llibre.

12 Faustiniano Blay Estela (1906-1964), botiguer, de Cantallops. Era molt d'església i tocava l'harmònim. Estudià el clarinet. Es va casar amb una noia de Torroella de Montgrí. S'en van anar a viure a França, al Voló. Tenien una botiga, una épicrie...

13 Es refereix a Miquel Mateu. Vegeu nota número v (pàg.18).

14 Francesc Costa i Carrera (1891 -1959), violinista barceloní. Feu una brillant carrera concertística internacional. Des del 1922 professor de violí a l'Escola Municipal de Música de Barcelona. Quatre anys més gran que Toldrà, es convertí en amic íntim seu. El seu aspecte discordat, agitanat i picat de verola, que el feren molt atractiu per a la societat barcelonina femenina, atragué a molts pintors i escultors, com Anglada-Camarasa, Pau Gargallo, Ramon Casas,

ÍNDEXS

Índex de l'Epistolari

(La (P) indica que es tracta d'una postal)

(La (T) indica que es tracta d'un telegrama)

???.???.???	Toldrà a Clausells	31
???.???.???	Toldrà a Clausells	31
02.02.1926	Toldrà a Clausells	31
30.04.1926	Toldrà a Clausells (P)	31
11.08.1926	Toldrà a Clausells	31
???.08.1926	Clausells a Toldrà.....	32
12.08.1926	Toldrà a Clausells	33
13.08.1926	Clausells a Toldrà	33
15.08.1926	Toldrà a Clausells	34
17.08.1926	Clausells a Toldrà (P)	35
17.08.1926	Toldrà a Clausells (P)	35
23.08.1926	Toldrà a Clausells	36
31.08.1926	Toldrà a Clausells (P)	36
01.09.1926	Clausells a Toldrà (P)	36
04.09.1926	Toldrà a Clausells	37
09.09.1926	Toldrà a Clausells	38
10.09.1926	Clausells a Toldrà	38
12.09.1926	Toldrà a Clausells	40
13.09.1926	Clausells a Toldrà	41
14.09.1926	Toldrà a Clausells (P)	43
17.09.1926	Toldrà a Clausells	43
23.09.1926	Toldrà a Clausells	43
24.09.1926	Clausells a Toldrà	44
???.???.???	Toldrà a Clausells.....	45
???.07.???	Toldrà a Clausells (P)	45
???.???.???	Toldrà a Clausells	45
???.???.???	Clausells a Toldrà.....	45
???.???.???	Toldrà a Clausells.....	46
26.07.1927	Clausells a Carner.....	46
08.08.1927	Toldrà a Clausells	47
08.08.1927	Toldrà a Clausells	47
12.08.1927	Toldrà a Clausells	49
20.08.1927	Clausells a Toldrà	49
15.08.1927	Clausells a Carner.....	50
19.08.1927	Carner a Clausells.....	52
23.08.1927	Clausells a Toldrà	52
31.08.1927	Toldrà a Clausells	53
08.09.1927	Clausells a Toldrà	54
09.09.1927	Toldrà a Clausells	54
12.09.1927	Carner a Clausells.....	55
13.09.1927	Clausells a Toldrà	55
???.???.???	Clausells a Toldrà (P).....	56
???.???.???	Clausells a Toldrà (P).....	56
16.09.1927	Toldrà a Clausells	56
???.???.???	Clausells a Toldrà.....	56

16.09.1927	Toldrà a Clausells	56
20.09.1927	Toldrà a Clausells	57
22.09.1927	Clausells a Toldrà	57
28.09.1927	Toldrà a Clausells	58
03.10.1927	Carner a Toldrà (P).....	59
21.10.1927	Toldrà a Clausells (P)	59
09.12.1927	Toldrà a Clausells (P)	60
24.12.1927	Toldrà a Clausells (P)	60
26.12.1927	Toldrà a Clausells (P)	60
23.01.1928	Clausells a Toldrà	60
13.04.1928	Toldrà a Clausells	61
24.04.1928	Carner a Toldrà	61
???.???.???	Toldrà a Clausells	61
16.07.1928	Toldrà a Clausells	61
16.07.1928	Clausells a Toldrà	62
20.07.1928	Toldrà a Clausells	62
28.07.1928	Toldrà a Clausells (P)	63
29.07.1928	Clausells a Toldrà	63
01.08.1928	Toldrà a Clausells	64
???.???.???	Clausells a Toldrà.....	65
16.08.1928	Toldrà a Clausells	66
???.???.???	Toldrà a Clausells	66
20.08.1928	Clausells a Toldrà	66
24.08.1928	Clausells a Toldrà	67
26.08.1928	Toldrà a Clausells	67
28.08.1928	Toldrà a Clausells	68
28.08.1928	Clausells a Toldrà (P)	68
06.09.1928	Toldrà a Clausells	69
10.09.1928	Toldrà a Clausells (P)	70
17.09.1928	Toldrà a Clausells	71
???.???.???	Toldrà a Clausells.....	72
26.09.1928	Clausells a Toldrà	72
27.07.1928	Toldrà a Clausells (P)	72
???.???.???	Toldrà a Clausells (P).....	72
29.09.1928	Clausells a Carner	73
18.10.1928	Clausells a Carner (T).....	73
06.11.1928	Clausells a Carner (T).....	73
07.11.1928	Carner a Clausells (T)	73
29.02.1929	Clausells a Toldrà	74
17.10.1928	Carner a Toldrà.....	74
27.07.1929	Toldrà a Clausells	74
14.08.1929	Clausells a Toldrà	75
28.08.1929	Toldrà a Clausells	76
09.09.1929	Toldrà a Clausells	77
15.09.1929	Clausells a Toldrà	77
28.09.1929	Toldrà a Clausells	78
29.10.1929	Clausells a Toldrà	79
31.12.1929	Toldrà a Clausells	79
22.04.1930	Clausells a Toldrà	80

???.1930 Clausells a Toldrà	80
20.09.1930 Clausells a Toldrà	81
25.07.1931 Clausells a Toldrà	82
???.1931 Toldrà a Clausells	83
30.07.1931 Toldrà a Clausells	84
14.08.1931 Clausells a Maria	85
07.09.1931 Clausells a Toldrà	86
21.09.1931 Toldrà a Clausells	87
24.09.1931 Clausells a Toldrà	88
18.10.1931 Clausells a Toldrà	89
16.04.1932 Toldrà a Clausells	89
13.08.1932 Clausells a Toldrà	90
20.08.1932 Toldrà a Clausells	90
06.09.1932 Clausells a Toldrà	91
08.09.1932 Toldrà a Clausells	93
18.09.1932 Clausells a Toldrà	93
07.10.1932 Clausells a Toldrà	94
11.08.1933 Toldrà a Clausells (P)	94
14.08.1933 Clausells a Toldrà	94
31.08.1933 Toldrà a Clausells	96
13.09.1933 Toldrà a Clausells	97
16.09.1933 Clausells a Toldrà (P)	97
23.09.1933 Clausells a Toldrà	98
28.03.1934 Clausells a Toldrà	99
11.08.1934 Toldrà a Clausells	99
26.08.1934 Clausells a Toldrà	100
25.09.1934 Toldrà a Clausells	101
13.10.1934 Clausells a Toldrà (P)	102
15.10.1934 Clausells a Toldrà	102
17.10.1934 Clausells a Toldrà	103

16.07.1935 Toldrà a Clausells	103
21.07.1935 Clausells a Toldrà	104
01.08.1936 Toldrà a Clausells	106
04.08.1935 Clausells a Toldrà	107
04.08.1935 Conxita a Toldrà	107
09.08.1935 Clausells a Toldrà	108
10.08.1935 Clausells a Toldrà	109
13.08.1935 Toldrà a Clausells	110
24.08.1935 Clausells a Toldrà	111
27.08.1935 Clausells a Toldrà	112
29.08.1935 Clausells a Toldrà	112
11.09.1935 Toldrà a Clausells	113
11.09.1935 Toldrà a Clausells	113
17.09.1935 Clausells a Toldrà	115
26.08.1936 Clausells a Toldrà	115
???.??? Toldrà a Clausells	116
???.??? Toldrà a Clausells (P)	116
???.??? Toldrà a Clausells (P)	116
???.??? Toldrà a Clausells (P)	117
???.??? Toldrà a Clausells	117
???.??? Toldrà a Clausells	117
???.??? Toldrà a Clausells	117
???.??? Toldrà a Clausells	117
???.??? Toldrà a Clausells	117
???.??? Toldrà a Clausells	118
???.??? Toldrà a Clausells	118
???.??? Toldrà a Clausells	118
???.??? Toldrà a Clausells	118
???.??? Toldrà a Clausells	119
???.??? Toldrà a Clausells (P)	119

Índex d'il·lustracions

Pròlegs i introducció

Eduard Toldrà	pàg.7
Manuel Clausells	pàg.7
Josep Carner	pàg.7
Sopar homenatge a Joan Balcells	pàg.9
Carta de Toldrà escrita en paper de la Granja Royal	pàg.17
Programa de la Sessió Carner al <i>Palau de la Música Catalana</i>	pàg.26

Epistolari

Francesc Costa i Eduard Toldrà	pàg.35
<i>Il ripudio di Agar</i> de Guercino 1591-1666 (Postal)	pàg.35
Gasetilla a <i>La Publicitat</i> 10.09.1926	pàg.39
Anunci de l'Extraordinari concert al <i>Teatre Apolo</i> 16.09.1926	pàg.43
Montjuïc i Estació marítima	pàg.45
L'eixida de la casa familiar, dibuixada per Eduard Toldrà	pàg.50
Sant Elm vist des del darrere. Dibuix d'Eduard Toldrà	pàg.53
Camprodon: Font del Boix	pàg.56
Camprodon: Monestir de Sant Pere	pàg.56
Programa de l' <i>Orquestra d'Estudis Simfònics</i>	pàg.59
Carta de Toldrà amb dibuixos nadalencs	pàg.60
Terrades - Ermita de la Salut	pàg.64
Sant Feliu de Guíxols. Ermita de Sant Elm	pàg.69
Camprodon. Pont Romà sobre el Ter	pàg.71
Perpignan - Vue panoramique sur le Palmarium et le Canigou	pàg.73
Toldrà amb el Citroën a Cantallops	pàg.76
Crida del <i>Foment de la Sardana</i> de Figueres	pàg.84
Toldrà: Foto de família amb la seva esposa Maria Sobrepera i la mare d'ella, Narcisa Vicens	pàg.87
Portada d'un concert de <i>Música de Càmera</i> . Dibuix de Xavier Nogués. Temporada 1932-1933	pàg.92
Programa del concert dedicat a Manuel de Falla	pàg.92
Final de la carta mecanografiada de Clausells - 14.08.1933 amb la felicitació	pàg.96
Núria. Santuari des de la Cova de Sant Gil	pàg.98
Programa de l'estrena de <i>La filla del marxant</i>	pàg.103
Última pàgina de la carta de Toldrà a Clausells del 16.07.1935	pàg.105
Conxita Badia acompanyada per Eduard Toldrà - dibuix de Joaquim Renart	pàg.107
Sant Salvador - Platja	pàg.108
Programa del concert de l' <i>Orquestra Pau Casals</i> dirigida per Toldrà	pàg.115

Índex onomàstic

No s'han inclòs en aquest índex els noms de Toldrà, Clausells, Carner, llurs mullers, ni filles, perquè apareixen contínuament al llibre.

A

Aguerri, Miquel - baix - 193, 196, 229
Aguilar, Xavier - baríton - 195, 197, 233
Agulló - industrial - 82
Agustí i Monstech, Ricard - 37, 215
Alavedra i Comas, Montserrat - soprano - 174, 193, 196, 226, 227
Albèniz i Pascual, Isaac - compositor - 165, 224, 226, 234
Aldea, M. Dolors - soprano - 28, 231, 234
Alegret, David - tenor - 195, 196, 234
Alemany, Manel - tenor - 194, 196, 232
Alonso, Ramón - baríton - 193, 197, 229
Anglada-Camarasa, Hermen - pintor - 213
Aparici, Montserrat - contralt - 193, 194, 196, 229
Arderiu i Voltas, Clementina - poetessa - 48, 217
Ausensi i Abalat, Manuel - baríton - 169, 170, 193, 196, 225, 226, 233
Avendaño, Lluís - pianista - 182, 194, 197, 227
Aviñoa Pérez, Xosé - musicògraf - 20, 23
Aymot, Jacques - traductor - 218

B

Bach, Johann Sebastian - compositor - 32, 33, 129, 213, 214, 217, 222, 226
Badia, Conxita - cantatriu - 9, 11, 20, 101, 107, 191, 215, 216, 217, 222, 226, 229, 241
Balaguer i Cirera, Víctor - escriptor - 19, 24, 27, 201, 205, 209, 216, 225
Balcells, Joan - director de cor - 9, 108, 222, 241
Balcells, M. Teresa - pianista - 9
Balcells, Rosa - arpista - 9
Barbany i Sallent, Ma Rosa - soprano - 170, 193, 196, 226
Barber, Samuel - compositor - 221
Bardagí, Bartomeu - tenor - 192, 193, 195, 197, 228
Baroja y Nessi, Pio - escriptor - 227
Barrabés, Joan - tenor - 137, 141, 149, 153, 192, 197, 228, 243
Bartók, Béla - compositor - 104, 105, 108, 109, 110, 222
Becket, Thomas - escriptor - 227

Beethoven, Ludwig van - compositor - 85, 89, 93, 104, 105, 108, 111, 112, 113, 114, 128, 129, 202, 215, 217, 219, 222
Bellver, Sergi - tenor - 195, 197, 233
Benet, Mariona - soprano - 195, 196, 233
Benet, Montserrat - contralt - 194, 196, 231
Bertrana i Comte, Prudenci - escriptor - 64, 65, 218
Bis, Josep - baríton - 192, 197, 228
Blancafort i Rosselló, Manuel - compositor - 219
Blas de Altuna, Juan María - compositor - 215
Blay Estela, Faustinià - botiguer - 213
Borràs, Enric - actor - 228
Bosch, Josep M. - tenor - 194, 197, 232
Brahms, Johannes - compositor - 16, 89, 104, 105, 106, 108, 110, 111, 114, 217, 221, 222
Brecht, Bertold - escriptor - 222
Bretón y Hernández, Tomás - compositor - 168, 225
Bruch, Max - compositor - 213
Brunet i Solà, Manuel - periodista - 219
Burgos, Carmen de - 218
Burgos, Emilio - escenògraf - 154, 176, 227
Bustamante, Carme - soprano - 194, 196, 230, 231, 233
Buxó i Pujades, Tomàs - pianista - 101, 221

C

Cabanyes i Marqués, Alexandre - pintor - 38, 42, 214
Cabero, Joan - tenor - 194, 195, 196, 197, 231
Cabero, Manuel - director de cor - 231
Cabot i Ribot, Just - periodista - 219
Callao, Concepció - contralt - 45, 46, 47, 72, 73, 92, 124, 130, 131, 135, 137, 141, 146, 149, 152, 162, 191, 192, 193, 196, 198, 216, 217, 219, 222, 223, 243
Callao, Francesca - soprano - 193, 195, 196, 229
Calvet Pascual, Agustí, (Gaziel) - periodista - 65
Calvo, Luis - actor - 228
Cambó, Francesc - polític - 23, 73, 135, 154, 156, 192, 224, 227
Campà, Ignasi - baix - 194, 196, 232
Campos, Rafael - baríton - 193, 197, 199, 229
Canals i Gordó, Joaquim - empresari - 86, 91, 147, 220
Capdevila, Francesca - parella de Pau Casals - 9
Capdevila i Aleixandre, Antoni - director - 162, 165, 167, 192, 193, 196, 224
Capdevila i Font, Maria - bibliotecària - 22